

Málnási Ferenc

„Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza!”

(245 éve született Fazekas Mihály, a felvilágosodás költője)

„Sapere aude!” (Merj gondolkozni!) — tanácsolta az ókorban Horatius, s a XVIII., a fény (siècle des lumières) századában indult mozgalom, a felvilágosodás hívei ennek a gondolatnak a nyomán szerették volna az emberiséget a tudatlanság, a babona, a vallási előítéletek világából átvezetni a világosság birodalmába. A tanácsot megtoldották a Cogito, ergo sum! (Gondolkodom, tehát vagyok!) mondattal, mely szintén szállóigévé vált. Az emberi értelem, a tudomány, a művészet, az irodalom, a könyvek és a bennük kifejtett eszmék, gondolatok szűkebb hazánkban is előtérbe kerültek, Budára költözik az egyetem, amelyet a Nagyváradon született Pázmány Péter alapított, Kolozsváron állandó színház kezdi meg működését, a magyar nyelvért folyó harc erőteljesebbé válik, az oktatás és a törvényhozás latin nyelvűségét kellene fölváltani az anyanyelvvvel, ezt szeretné diadalra vinni a nyelvújítás, s ennek a gigászi küzdelemnek Balassi Bálint, Zrínyi Miklós nyomán Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály mellett Fazekas Mihály is lelkes híve volt.

Fazekas Mihály 1766 januárjában született Debrecenben, apja kovácmester, betűkedvelő ember volt, s fia is mellette tanulta meg becsülni a könyvet. A Református Kollégiumban Mihályt Hatvani István, Varjas János és Sinai Miklós oktatták, ám a fiú inkább katona lesz, közhuszár, majd hamarosan tiszt, s katonáival szinte egész Európát végigharcolta — Galícia, Moldva, Ausztria, Franciaország, Németalföld csataterén —, de 16 esztendő után megelégtelt a háborúskodást, hazatért. A császárhű huszár — felismerve, kinek az érdekében folyik a háború — főhadnagyként odacsapja a hadi dicsőséget. Földi János orvossal, Diószegi Sámuel lelkésszel magyar nyelvű növényteni munkát, „füvészkönyvet” állít össze. Csokonai Vitéz Mihály biztatja, írjon...

S 1804-ben a deresedő bajuszú obsitos huszárfőhadnagy sűrűn teleírt lapok előtt, a gyertyavilágnál tiszta lapot vesz elő, s gondosan rajzolva a betűket, ráírja:

LUDAS MATYI. *Egy eredeti magyar rege négy levonásban.* Kazinczy Ferencnek küldi el, de az író szigorú bírálatára félreteszi művét. Ismerősei, akiknek felolvasta, azonban lelkesen terjesztik, szóban, de le is másolják s 1815-ben Kerekes Ferenc felismerve a munka jelentőségét, ügyes, verses előszóval kiadja. Fazekas a debreceni vásárban látja viszont „rossz fiát”, átírva a költeményt, értesíti a kiadót, hogy Matyi az „ő szülötte”, s így sikerül újra kinyomtatni, 1817-ben Bécsben, Fazekas Mihály előszavával és Göbwart F. S. négy rézmetszetével. Azóta számtalan kiadásban, több prózai és drámai átdolgozásban is az olvasók kezébe került, több rajzfilm, videó is készült belőle, s román, orosz, cseh, de kínai stb. fordításban is olvasható.

Fazekas Mihály elbeszélő költeménye négy levonásban meséli el, miként áll bosszút — furfanggal, okosságával —, egy parasztfiú az őt igazságtalanul megalázó földesúron. A vers olyan, mint egy népmese, ám a főhős nem sárkánnyal küzd meg, hanem Fazekas korabeli földesúrral, s ezt a mesei világban elért győzelmét a költő árnyalt lélektani igénnyel, a drámai feszültség fokozatos érvényesítésével éri el. Matyi, a lusta, léhűtő, tudatlan parasztfiú művelt, okos, nyelveket tudó ifjú lesz, aki sok mesterségnek „kitanulta csínját-bínját”, „sok városokat bebarangolt”, s talpraesettségével háromszor fizette vissza Döbröginék azt, hogy „lúdjaikat elhajták”, s fizetségként „ötvent vágta rá”. A több mint 200 éves Matyi ma is olyan fiatal, amilyennek a költő megteremtette, s idősebb és fiatalabb testvérei is a szívünkhöz nőttek: a bátor János vitéz, a hatalmas erejű Toldi Miklós, meg a ravasz Csalóka Péter és Ravasz Jancsi, Furfangos Márton, a román Pácalá, az arab irodalomban ismert, több mint 2000 éves Dzsimit Ninurta, a nippuri szegényember, a furfangos Dzsuha, a kazah mesében a Hasszánt becsapó Koldus Ali, a német Till Eulenspiegel...

Fazekas Mihály mesterien tud verselni, a rokokó könnyedsége mellé a népies hangvételt társította. Az anekdotaszerűen feldolgozott története a klasszikus eposzok hexameterében szólal meg, de ezekben a hexameterekben erőltetés nélkül gördülnek a népi fordulatok, szólások, azóta szállóigévé vált kifejezések: (Matyi) „...munka fejében / Nyáron a legyet a szárán csapkodta napestig, / Télen a tüzelő mellett a piszkafa végén / Ácsorgott el egész napokat.”

A vásárban már kiáll igaza mellett: „Én uram a fizetést köszönöm, ha az Isten erőt ad, / S életben megtart, majd megszolgálom, azért csak / Róvja fel a kapu félfájára, hogy el ne felejtse: / Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza!”

A három verés a népmesei küzdelemhez hasonló: „...tarkótól talpig meghányja keményen...”, „...vert testét megdöngeti rútul...”, „...szánakozás nélkül megverte utolszor...”

Matyi a harmadik verés előtt társat is talál, de figyelmezteti a sihedert: „Kotródj ám, mert száz lelked lesz, mégis az ördög / Elvisz, ecsém, ha azok megcsípnék...”

Döbrögi, aki „Azt tartotta, hogy ott neki a felség se parancsol...” az első verés után „...fűhöz- / Fához kapkoda, és akit csak ajánlani tudtak, / Bárha kerékgyártó, lóorvos, marhakuruzsló / Volt is, kínjában mind meghallgatta tanácsát.”

A második verés után „...a Ludas név annyira fészket / Vert szívébe, hogy a vidék lúdját kiölette...”, ám a végén kénytelen volt beismerni: „A négyelni való, megvert háromszor. Az Isten / Így bánik s bánjon valamennyi kegyetlen urakkal”.

A mellékszereplők közül a fejszések találnak rá urukra: „Mit látnak? Az Isten / Mentse az ilyentől még a jó krími tatárt is!”

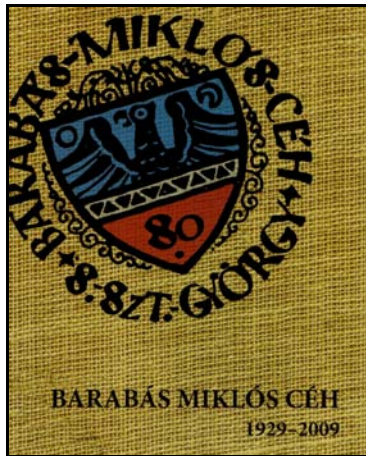
Matyi segítője is szívesen tör borsot a földesura orra alá: „Tetszett a tűzrőlpattant sihedernek az alkú... / Pezseg a pozsgás sihederben / A jó vér, s csak alig várhatja, hogy a kerek erdőt / Ériék Döbrögiék, mint a nyíl, utánok ereszti / Ráróját...”

A költemény formai tökéletességére elég egyetlen sor, amelyben a rövid és a hosszú szótagok szabályos váltakozása tökéletes ritmust teremt a versben:

Törli szemét, száját, és a sűrűbe ellillant
 _ U U/ _ _/ _ _/ U _/_ U U/_ _

„A Ludas Matyiban sűrűsödik össze a korabeli nemesi pöffeszkedést utáló, plebejusi, lázadó indulata, amit népmese-formában még elő lehetett adni. Ez teszi hallatlan és méltó népszerűségét, ez magyarázza, hogy Balog István színészei faluról-falura járva vele, diadalittas kacagást váltva ki a Döbrögi uramat elpáholó libapásztor-gyerekek láttán...” (Nemeskürty István)

Németh Júlia

Emlékezés egy emlékezetes évfordulóra

Fennállásának 80. esztendejét ünnepelte a Barabás Miklós Céh

Az utókor gyakorta megengedhetetlenül hálátlan és feledékeny. Emlékezet-kihagyásainak áldozatairól legalább annyi kötet születhetne, mint az elismert művészekről szóló, már meglévők. Az életmű és az imázsépítés ugyanis két különböző kategória, más-más adottságot igényel, egyazon művésznél ritkán jelentkezik azonos intenzitással. Szerencsés esetben a történelmi amnézia fátyla mögül életükben fel sem fedezett nagyságok is feltűnhetnek, de talán ennek az ellenkezője a gyakoribb. Amikor a kollektív emlékezetből kihull egy-egy értékes életmű. Darabjai — jobbik esetben — múzeumok pincéjében várják a feltámadást, nem ritkán azonban, avatatlan kezekbe kerülve, véglegesen szétszóródnak. Mindkét változatra akad példa jócskán szűkebb pátriánkban, Erdélyben is.

A hazai képzőművészet 20. századi története még ugyancsak képlékeny, bár feltérképezéséhez köteteik, tanulmányaik révén a szakma olyan jeles képviselői járultak hozzá, mint kortársaink közül többek között Murádin Jenő, Banner Zoltán, Gazda József, Szabó Ilona. Egyelőre azonban a tanulmányozás tárgyát képező időszak közelsége miatt még hiányzik az a történelmi távlat, amely biztonsággal szavatolhatná egy-egy életmű örök érvényűségét. Másfelől viszont ott a veszélye annak, hogy megfelelő érdeklődés hiányában az idő múlásával pótolhatatlan értékek tűnnek el véglegesen.

A 20. és immár a 21. századi erdélyi magyar képzőművészeti élet alakulásába jelentős mértékben beleszólt a Barabás Miklós Céh. Az a művészszervezet, amely Kós Károly és Szolnay Sándor irányításával és Bánffy Miklós támogatásával intézményes keretet teremtett a trianoni döntés nyomán kisebbségi helyzetbe
